

oplossingen van situaties waar je als wetenschappelijk onderzoeker in de praktijk tegen aanloopt, valt met deze drie punten helaas buiten het bestek van dit boek.

Besluit

Het boek schetst nauwkeurig hoe persoonlijke ervaringen met behulp van de empirische-fenomenologische methode in kaart gebracht kunnen worden. In vele pagina's worden drie concrete ervaringen steeds verder ontrafeld. De kracht van het boek ligt dan ook in de enorme gedetailleerdheid waarmee een ervaring uitgeschreven en verdiept wordt. Het belang van deze methode binnen het ervaringsonderzoek wordt gelegitimeerd doordat het zich onderscheidt van zowel een narratieve benadering als van het afnemen van (diepte-)interviews. In narraties blijft de ervaring 'gevangen' in de structuur en vormvereisten van een verhaal. In interviews blijft de 'volledige rijkdom van ervaringen' beperkt door de (semi-)gestructureerde manier van bevragen. De empirisch-fenomenologische methode graaft tot aan de grens van het onbewuste waardoor maximaal recht wordt gedaan aan de ervaring. In al deze punten is het boek een aanwinst en een goede ingang voor wie empirisch-fenomenologisch aan de slag wil. De ondertitel 'Theorie en praktijk van empirisch-fenomenologisch onderzoek' belooft echter te veel. Hopelijk ligt een systematisch, uitputtend en overzichtelijk handboek, waarin ook de wetenschappelijkheid, de reikwijdte en de ethische implicaties van de methode kritisch behandeld worden, nog in het verschiet.

Repliek van Ilja Maso

Ilja Maso

Beste Eric Ettema en Berna van Baarsen,

Bedankt voor jullie weergave en kritiek op *De rijkdom van ervaringen*. Ik vind het altijd weer geweldig dat er mensen te vinden zijn die zich de moeite willen getroosten zich zodanig in een boek te verdiepen dat ze anderen informatie kunnen geven over de inhoud en het nut daarvan. Jullie doen dat en goed. Uiteraard betekent dit niet dat ik even gelukkig ben met jullie kritiek zoals hieronder zal blijken.

Ik begin met jullie opmerkingen over de theorie van empirisch-fenomenologisch onderzoek. Jullie hebben gelijk dat 'verschillen tussen de diverse representanten binnen de fenomenologie onbenoemd [blijven], en daarmee de problematiek van talige verwerking van ervaring'. Met jullie conclusie dat daarmee de vraag naar wetenschappelijke verantwoording van de methode te veel buiten beschouwing blijft, heb ik echter moeite. In het boek is geprobeerd een verantwoording te geven van de belangrijkste elementen van de empirisch-fenomenologische methode, namelijk van de wijze waarop de rijkdom van een ervaring en de essentiële structuur, de wezenskenmerken, daarvan kan worden ontdekt. Daarmee wordt voldaan aan wat je van zo'n boek mag eisen. Dat er daarnaast nog

veel verantwoord zou moeten worden is juist, maar dat zou het zwaartepunt van het boek van het menswetenschappelijke, empirische domein verleggen naar het filosofische en wetenschapstheoretische domein en daar richt het boek zich nu eenmaal niet op.

Eenzelfde soort opmerking geldt voor jullie tweede kritische punt. Inderdaad kan worden gezegd dat het bereik van de empirisch-fenomenologische methode onvoldoende kritisch wordt belicht, maar daar is dit boek dan ook niet voor bedoeld. De suggestie dat hiermee de betrouwbaarheid van de methode om tot de wezenskenmerken van een ervaring te komen in gevaar zou komen, begrijp ik niet. Betrouwbaarheid is voor mij de methodologische eis dat van elkaar onafhankelijke onderzoekers dezelfde technieken op eenzelfde manier hanteren (waardoor ze in principe tot dezelfde conclusies komen). Dit houdt in dat technieken zo geformuleerd en onderzoekers zo getraind moeten zijn dat ze aan die eis kunnen voldoen. Zoals jullie zelf aangeven schetst het boek 'nauwkeurig hoe persoonlijke ervaringen met behulp van de empirisch-fenomenologische methode in kaart gebracht kunnen worden'. Dat geldt zeker ook voor de wijze waarop onderzoekers tot de wezenskenmerken van een ervaring kunnen komen. Aan de eis van betrouwbaarheid wordt dus wel degelijk voldaan.

Ook de vraag 'waarom alleen de inhoud van de ervaring geproblematiseerd wordt en niet de aard van de ervaring zelf', gaat voorbij aan het menswetenschappelijk domein waar het boek zich op beweegt. De fenomenologische analyse van de structuur van het bewustzijn hoort daar niet bij. Het verschil tussen bewustzijnsactiviteiten als waarnemen, herinneren, ervaren en interpreteren, is dan ook niet belangrijk, niet in de laatste plaats omdat het in het boek alleen om herinneren gaat (waar waarnemen, ervaren en interpreteren allemaal een belangrijke rol in vervullen). Daaraan worden in het boek twee paragrafen en nog een aantal bladzijden gewijd.

Over de praktijk van empirisch-fenomenologisch onderzoek beginnen jullie te zeggen dat het boek zich zowel op onderzoek als op zelfverandering richt. Dat is juist, maar dat geldt nu juist niet voor het empirisch-fenomenologisch onderzoek zelf. Daarin is de onderzoeker uitsluitend op het onderzoek gericht en niet op wat dat met de onderzochten zou kunnen doen. Het feit dat dit de onderzochten lijkt te veranderen is een bijverschijnsel, weliswaar en belangrijk bijverschijnsel, maar ook niet meer dan dat. De eerste 79 bladzijden van het boek gaan dan ook alleen over de praktijk van empirisch-fenomenologisch onderzoek en de laatste 25 over de mogelijke gevolgen voor de onderzochten. Dat hierbij een ethische problematiek hoort, is ontegenzeggelijk het geval, maar dat geldt voor elk onderzoek (en daar is wat mij betreft meer dan genoeg over geschreven). Belangrijker is dat ook empirisch-fenomenologische onderzoekers zich nooit laten verleiden therapeutje te gaan spelen, want dat kan behoorlijk wat schade veroorzaken. Nee, het is juist belangrijk aan de onderzochten voortdurend duidelijk te maken dat het om een wetenschappelijk onderzoek gaat. Dat is de manier waarop eventuele problematische situaties voor onderzoeker en onderzochte hanteerbaar blijven.

Ten slotte de opmerking dat het boek geen onderscheid maakt 'tussen de wetenschappelijk onderzoeker die de ervaringen van anderen onderzoekt zonder daarbij doelgericht aan zelfonderzoek te doen, en de respondent-onderzoeker die middels anderen zijn of haar eigen ervaring verdiept'. Daardoor zou, volgens jullie, onduidelijk blijven wat de

wetenschappelijke criteria voor de wetenschappelijk onderzoeker zijn. Ik ben bang dat ik niet begrijp wat jullie hiermee bedoelen. Het gaat hierbij om het gewone verschil dat er tussen onderzoeker en respondent bestaat. De wetenschappelijk onderzoekers die de ervaringen van anderen onderzoeken, zullen om dat goed te kunnen doen moeten proberen die ervaringen mee te beleven opdat ze de goede vragen kunnen stellen. De respondent-onderzoekers zullen met hulp van de vragen van de wetenschappelijk onderzoekers in zichzelf moeten graven om die te kunnen beantwoorden. Wat onderzoekers en respondenten doen, gaat in empirisch-fenomenologisch onderzoek misschien wel dieper dan wat normaal in vraaggesprekken gebruikelijk is, maar verschilt daar niet wezenlijk van. De wetenschappelijke criteria voor de relatie tussen onderzoeker en respondent zijn dus niet anders dan de criteria die voor elk menswetenschappelijk onderzoek gelden. Ik hoop dat ik met mijn commentaar voldoende recht heb gedaan aan jullie kritiek.

Met vriendelijke groet,
Ilja Maso

Dupliek

Eric Ettema, Berna van Baarsen

Beste Ilja Maso,

Bedankt voor de uitvoerige repliek. Ondanks dat we het op veel punten oneens blijven, was de repliek zeer verhelderend. Het meest verhelderend voor ons was dat onze discussie zich toe lijkt te spitsen op de vraag of de betrouwbaarheid van de methode in uw boek wel of geen wetenschapstheoretische verdieping vereist. Onder betrouwbaarheid verstaat u 'de methodologische eis dat van elkaar onafhankelijke onderzoekers dezelfde technieken op eenzelfde manier hanteren (waardoor ze in principe tot dezelfde conclusies komen)'. Hoewel we deze definitie op zichzelf ondersteunen, is ze onzes inziens ontoereikend om 'de betrouwbaarheid van een methode om tot de wezenskenmerken van een ervaring te komen' vast te stellen. Immers, ook al leidt een bepaalde methode tot steeds dezelfde conclusies, betrouwbaarheid gaat ook over de vraag of conclusies waar zijn. De vraag die hier aan de orde is, is of het resultaat van empirisch-fenomenologisch onderzoek wel naar de wezenskenmerken van een ervaring verwijst, of dat het toch naar iets anders verwijst. Dat deze vraag naar de betrouwbaarheid van de methode relevant is, blijkt volgens ons uit het methodologisch onvoldoende uitgewerkte – maar wel degelijk prominent aanwezige – onderscheid tussen het onderzoeksproces zoals de respondent die doorloopt in het onderzoeken van zijn/haar eigen ervaring, en het onderzoeksproces dat de wetenschappelijk onderzoeker doorloopt bij het verzamelen en analyseren van diverse soortgelijke ervaringen. Het onderzoeksproces van de wetenschappelijk onderzoeker wordt methodologisch voldoende uitgewerkt en voldoet daarmee aan uw definitie